

TEMIDA
Mart 2014, str. 97-112
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1401097H
Originalni naučni rad
Primitljeno: 1.2.2014.
Odobreno za štampu: 16.4.2014.

Odnos žrtava prema prestupu i medijaciji između žrtve i prestupnika¹

JASNA HRNČIĆ
TATJANA RAJIĆ*

Rad se bavi analizom odnosa žrtava prema prestupu i prema medijaciji između žrtve i prestupnika (MŽP). Ciljevi rada su: analiza osećanja, ponašanja i potreba žrtava u odnosu na prestup, i analiza spremnosti žrtava da se uključe u MŽP. 17 medijatora je procenilo 41 žrtvu i 42 prestupnika, koji su učestvovali u 41 MŽP, primenom Upitnika za prvu procenu (Quill, Wynne, 1993). Žrtve su češće od prestupnika pokazivale snažna osećanja ogorčenosti, ljutnje i povređenosti, a prestupnici su češće pokazivali krivicu. Žrtve su imale izrazitiji odbrambeni stav i bile samopouzdanije od prestupnika. Skoro sve žrtve i prestupnici su imali potrebu za reparacijom i postizanjem sporazuma sa drugom stranom, a velika većina je želela da sazna više o drugoj strani i bila otvorena za kontakte sa njom. Rezultati su diskutovani u svetlu savremenih istraživanja.

Ključne reči: osećanja žrtava, ponašanja žrtava, potrebe žrtava, spremnost za medijaciju, poređenje sa prestupnicima

¹ Rad je rezultat rada na projektu *Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije* koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, broj 47011.

* Dr Jasna Hrnčić je docentkinja na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. E-mail: jhrncic@gmail.com
Tatjana Rajić je sociološkinja, politikološkinja i specijalista iz oblasti medijacije, Centar za socijalni rad Požarevac. E-mail: tatjanarajic.po@gmail.com

Uvod

Medijacija između žrtve i prestupnika je jedan od modela primene restorativne pravde, koji je nastao iz potrebe da se više vodi računa o potrebama onih koji su direktno pogođeni kriminalom. Restorativni pristup polazi od staništa da prestup stvara povredu, da povreda rezultira u obavezi da se stvari isprave, i da se način da se isprave najbolje može naći u direktnoj komunikaciji između onih koji su direktno pogođeni kriminalom. Zehr (2002) smatra da su osnovni ciljevi restorativne pravde: da se ključne odluke stave u ruke onih koji su najviše pogođeni kriminalom; da pravda bude više isceliteljska i više transformišuća i da se smanji verovatnoća daljih prestupa. Dakle, da bi se stvari ispravile, potrebno je voditi računa o tome ko je sve pogođen kriminalom (žrtve, prestupnici, članovi lokalne zajednice).

U restorativnom pristupu fokus je na potrebama žrtve i odgovornosti prestupnika. Zehr (2002: 13-14) navodi nekoliko potreba žrtve, prestupnika i zajednice. *Žrtva* ima potrebu za informacijom o prestupu koja se najčešće odnosi na informacije o tome zašto se desilo krivično delo, šta se desilo od tada i sl. Da bi se dobila prava informacija, obično je potrebna direktna komunikacija sa prestupnikom. Žrtve imaju i potrebu da ispričaju priču o tome šta se desilo. Krivično delo narušava žrtvin pogled na sebe i svoj svet. Pričanje priče o tome na značajnom mestu, na kome joj se daje javno priznanje, daje žrtvi mogućnost rekonstrukcije sopstvenog sveta. Pričanje svoje priče onom koji je uzrokovao povredu takođe omogućava da prestupnik razume kakve su posledice njegove akcije. Žrtve imaju potrebu da se osnaže, jer uzdrmane krivičnim delom, često imaju osećaj da gube kontrolu nad sobom i svojim svetom. Aktivno učestvovanje i uticaj na proces rešavanja slučaja u kojem su bile žrtve vraća im osećaj kontrole u sopstvenom životu. Značajna je potreba žrtve za restitucijom, nadoknadom štete od strane prestupnika, kako u smislu povraćaja pretrpljenog realnog gubitka, tako i u smislu simboličkog prevazilaženja posledica krivičnog dela. Napor prestupnika da ispravi učinjenu štetu, pa makar i delimično, ili čak samo izvinjenjem, pokazuje da prestupnik preuzima odgovornost za svoje delo, da žrtva nije kriva i da je njen gubitak ispoštovan. Ovim se nepravda učinjena krivičnim delom priznaje.

Potrebe *prestupnika* po Zehr-u (2002) su: potreba za odgovornošću za učinjenu štetu (ohrabruje se empatija kod prestupnika, a njihov stid zbog učinjenog dela se transformiše u akciju za naknadu učinjene štete); potreba za ličnim razvojem (ohrabruje se zaceljivanje ličnih povreda koje su doprinele

razvoju prestupničkog ponašanja, povećavaju se lične kompetencije prestupnika i daje se mogućnost psihosocijalnih tretmana) i potreba za pripadanjem zajednici (omogućava se prestupniku da nadoknadi štetu i da se reintegriše u zajednicu, u kojoj je zbog svog prestupa bio marginalizovan i stigmatizovan).

I zajednica ima potrebe: za priznanjem opterećenja koje krivično delo postavlja zajednici, koja je ovde u poziciji žrtve; za građenjem osećaja zajedništva i međusobne odgovornosti u zajednici; za preuzimanjem odgovornosti za dobrobit svojih građana, uključujući i žrtve i prestupnike, kao i za razvijanjem uslova koji unapređuju kvalitet života u zajednici (Zehr, 2002).

U praktičnoj primeni ideja restorativne pravde razvilo se nekoliko modela. Osnovne forme su *modeli susreta*. „Restorativna pravda je proces u kome se sve strane uključene u određeni prestup skupe da zajedno nađu način kako da se nose sa posledicama prestupa i njegovim implikacijama u budućnosti“, smatra britanski kriminolog Marshall (1996, prema Van Ness i dr., 1997: 5). *Modeli susreta* podrazumevaju susret između prestupnika i žrtve, tokom koga strane u sukobu kroz dijalog i pregovore zajednički dolaze do rešenja tj. donose odluku o daljim akcijama, dok treća osoba olakšava njihovu komunikaciju i nema mogućnost da nameće dogovor i utiče na njihovu odluku. Saniranje štete se ostvaruje kroz preuzimanje odgovornosti i obaveza u budućnosti, vodeći računa o potrebama.

Medijacija (posredovanje) između žrtve i prestupnika (MŽP) je najčešći model primene restorativne pravde u Evropi (Miers, Willemsens, 2004). To je „...proces u kome nepristrasna treća strana (posrednik, medijator) pomaže žrtvi i prestupniku da komuniciraju, direktno ili indirektno“ (Libman, Hrnčić, 2007: 30). Ovaj model je najjednostavniji model susreta, koji traži prisustvo samo žrtve, prestupnika i medijatora. Izuzetno, medijacija se može realizovati i indirektno, kada medijator ima ulogu prenosioca poruka koje strane u sukobu šalju jedne drugima. Proces medijacije je po prirodi dobrovoljan za učesnike tokom celog postupka.

MŽP se pokazala daleko efikasnijom od sudskog sistema u rešavanju imovinskih i lakših prestupa sa elementima nasilja, u smislu bržeg postupka, većeg zadovoljstva i žrtava i prestupnika, visoke stope ispunjenja dogovora postignutih na medijaciji i smanjenja recidivizma prestupnika (Hrnčić i dr., 2014; Latimer i dr., 2001; McCold, 2003; Morris, Maxwell, 2001; van Ness, Strong, 1997).

Sistematska primena restorativne pravde u Srbiji je inicirana u Nišu 2002. godine od strane UNICEF-a projektom diverzionih šema, a u periodu od 2003. do 2007. godine je sproveden nacionalni projekat reforme maloletničkog pra-

vosuđa *Šansa deci za promenu* (Hrnčić, 2007), u kome je primena restorativne pravde dobila značajno mesto. U cilju razvijanja modela efikasne primene MŽP realizovana su tri pilot programa. Ovi programi su, po prvi put u Srbiji, dali mogućnost prikupljanja podataka o karakteristikama MŽP, njegovih učesnika i efekata. Jedan od njih je bio *Mreža za posredovanje timova za sveobuhvatnu dečiju zaštitu*, koja je imala za cilj podizanje svesti o prednostima MŽP, umrežavanje relevantnih službi i realizaciju samih medijacija. Obuhvatala je 14 opština u Srbiji i 61 medijatora. Pored ostalog, program je omogućio prikupljanje podataka o MŽP u različitim sredinama u Srbiji.

Metodologija

Predmet rada je odnos žrtava prema prestupu i prema medijaciji između žrtve i prestupnika, kao načinu da se odgovori na potrebe nastale prestupom.

Ciljevi rada su: analiza osećanja i ponašanja žrtava u odnosu na prestup, analiza potreba žrtava u odnosu na prestup i analiza spremnosti žrtava da se uključe u medijaciju između žrtve i prestupnika.

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, korišćeni su podaci koji su prikupljeni tokom primene medijacije između žrtve i prestupnika. Ovi podaci su prikupljeni u cilju olakšavanja uspešnog sprovođenja MŽP i sticanja uvida u njen postupak i efekte.

Instrument

Podaci su prikupljeni *Upitnikom za prvu procenu* Quill-a i Wynne-a (1993: 183-186). Upitnik je konstruisan u svrhu prikupljanja podatka o podobnosti žrtava i prestupnika za učesće u medijaciji između žrtve i prestupnika (MŽP), kao i o mogućim preprekama koje mogu da se pojave tokom postupka medijacije. Neznatno je adaptiran za primenu u našim uslovima². Sadrži devet grupa pitanja, koja uključuju 36 stavki za žrtvu i 38 stavki za prestupnika. Na njih se najčešće odgovora zaokruživanjem ponuđenih odgovora na dihotomnoj ili četvorostepenoj skali. Stavke se odnose na osećanja, ponašanja i potrebe strana u sukobu u odnosu na prestup i na njihovu spremnost za učesće u MŽP. Osnov za procenu je razgovor, opservacija i lična empatija proce-

² Upitnik nije prikazan u tekstu zbog dužine prikaza. Za uvid se obratite autorkama.

njivača. Kako upitnik sadrži stavke koje se odnose na spremnost za učešće žrtve i prestupnika u postupku MŽP i na njihova unutrašnja stanja (osećanja i potrebe), procenu bi trebalo da vrši osoba koja je obučena za primenu medijacije između žrtve i prestupnika i za popunjavanje ovog upitnika.

Postupak prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni tokom primene medijacije između žrtve i prestupnika u okviru *Mreže za posredovanje timova za sveobuhvatnu dečiju zaštitu* od 2004. do 2006. godine. Medijatori Mreže su završili osmodnevnu obuku za medijaciju između žrtve i prestupnika i jednodnevnu obuku za dokumentovanje medijacije. Deo dokumentacije je bio i *Upitnik za prvu procenu*, koji su medijatori popunjavali tokom prve odvojene posete žrtvi i prestupniku. Svaki pojedinačni upitnik su popunjavala po dva medijatora neposredno nakon prve odvojene posete, za šta je bilo potrebno da postignu međusobnu saglasnost u proceni. Popunjeni upitnici su prikupljeni, a dobijeni podaci su statistički obrađeni (deskriptivna statistika, hi-kvadrat test).

Uzorak istraživanja

Od ukupno 110 MŽP sprovedenih u posmatranom periodu, od strane 17 medijatora u 7 gradova u Srbiji je dobijena potpuna dokumentacija za 41 medijaciju (37,3%). Obuhvaćena su 83 ispitanika - 41 žrtva i 42 prestupnika (u jednom slučaju prestup su učinila dva prestupnika). Sa svakim ispitanikom je obavljen barem jedan odvojeni pripremni razgovor, a sa obe strane u prestupu barem jedan zajednički sastanak, na kome je realizovano direktno posredovanje i postignut sporazum. Podaci o broju prestupa za koje je ponuđena ali ne i realizovana medijacija, kao i u broju započetih a nezavršenih medijacija nisu bili raspoloživi. Postoji samo svedočenje medijatora Mreže da je odgovor na ponuđenu MŽP najčešće bio pozitivan, ukoliko je medijator kompetentan i poštovan u zajednici.

Više od polovine žrtava (59,5%; N=25) i velika većina prestupnika (90,5%; N=38) su bili muškog pola. Skoro svi prestupnici (90,5%) su bili do 18 godina starosti, od čega je njih 16,3% imalo do 14 godina. Uzrast žrtava je u tri četvrtine slučajeva (75,0%) bio do 18 godina starosti, dok je jedna osmina (12,5%) imala do 14 godina starosti.

U osnovi sukoba najčešće su bile psovke i lake telesne povrede (39,0%), ređe krađe (24,4%), zatim uništavanje imovine (14,6%) i vređanje i pretnje (14,6%). Sukobi su se najčešće dešavali u školi (51,2%), mnogo ređe kod kuće (19,5%), zatim u prodavnici (7,3%) i na ulici (4,9%), dok se ostala mesta prestupa nisu češće pojavljivala.

Slučajeve su na medijaciju najčešće upućivale škole (36,6%) i nadležni u prekršajnom i krivičnopravnom sistemu (policija, Opštinski organ za prekršaje i Okružni sud, ukupno 34,1%), a znatno ređe centri za socijalni rad (12,2%). Posredovanje su retko tražile žrtve (9,8%) i porodice prestupnika (4,9%), dok tužilaštva nisu uputila ni jedan slučaj na medijaciju.

Rezultati istraživanja

Osećanja i ponašanja žrtava i prestupnika

a) Osećanja

Medijatori su procenili postojanje negativnih osećanja u odnosu na prestup kod žrtava i prestupnika (Tabela 1). Skoro sve žrtve su u umerenom ili izrazitom stepenu pokazivale osećanje povređenosti (97,6%), ogorčenosti (95,1%) i ljutnje (92,7%), od čega je velika većina pokazivala izraziti stepen ovih osećanja. Osećanje frustriranosti je u umerenom ili izrazitom stepenu iskazivalo 82,5% žrtava, a osećanje umerenog ili izrazitog straha 68,4% njih, dok su ova osećanja znatno ređe bila prisutna u izrazitom stepenu. Osećanje bespomoćnosti je u umerenom ili izrazitom stepenu bilo prisutno kod 47,4% žrtava, od čega u izrazitom stepenu kod 26,3% njih. Osećanje krivice je bilo prisutno kod 32,4% žrtava, a izrazito prisustvo ovog osećanja je registrovano kod samo 5,4%.

Značajne razlike između žrtava i prestupnika se pokazuju kod osećanja krivice, ogorčenosti, ljutnje i povređenosti ($p < 0,001$, Tabela 1). Izrazito osećanje krivice je bilo čak dvanaest puta češće kod prestupnika (65,9%) nego kod žrtava (5,4%). Sa druge strane, kod žrtava je dva do tri puta češće nego kod prestupnika bilo prisutno izrazito osećanje ogorčenosti, ljutnje i povređenosti.

Žrtve se od prestupnika nisu značajno razlikovale po osećanju frustriranosti, straha i bespomoćnosti ($p < 0,20$). Ipak, kod žrtava je nešto češće nego kod prestupnika bilo prisutno osećanje frustriranosti (82,5% naspram 64,9%), dok

je kod prestupnika nešto češće nego kod žrtava bilo prisutno osećanje straha i bespomoćnosti (86,8% i 64,9% naspram 68,4% i 47,4%).

Tabela 1: Osećanja žrtava i prestupnika u procentima i značajnost razlika

OSEĆANJA	Strane	Stepen prisutnosti osećanja u %				Σ u %	χ ²	df	Značaj.
		Slabo	Ume- reno	Izra- zito	Ne znam				
Povređenost	Ž*	1 2,4%	10 24,4%	30 73,2%	0 0%	41 100%	15,470	2	p<0,001
	P	12 30,8%	13 33,3%	14 35,9%	0 0%	39 100%			
Ljutnja	Ž	3 7,3%	8 19,5%	30 73,2%	0 0%	41 100%	17,185	2	p<0,001
	P	13 35,1%	13 35,1%	10 27,0%	1 2,7%	37 100%			
Strah	Ž	12 31,6%	11 28,9%	15 39,5%	0 0%	38 100%	3,933	2	p<0,20
	P	5 13,2%	16 42,1%	17 44,7%	0 0%	38 100%			
Bespomoćnost	Ž	20 52,6%	8 21,1%	10 26,3%	0 0%	38 100%	3,650	2	p<0,20
	P	13 35,1%	15 40,5%	9 24,3%	0 0%	37 100%			
Frustriranost	Ž	7 17,5%	20 50,0%	13 32,5%	0 0%	40 100%	3,732	2	p<0,20
	P	13 35,1%	12 32,4%	12 32,4%	0 0%	37 100%			
Ogorčenost	Ž	2 4,9%	5 12,2%	34 82,9%	0 0%	41 100%	23,127	2	p<0,001
	P	15 42,9%	8 22,9%	10 28,6%	2 5,7%	35 100%			
Krivica	Ž	23 62,2%	10 27,0%	2 5,4%	2 5,4%	23 62,2%	34,784	2	p<0,001
	P	4 9,8%	9 22%	27 65,9%	1 2,4%	4 9,8%			

*Ž - žrtve; P- prestupnici; Σ- suma, χ²- hi kvadrat test, df -stepeni slobode, Značaj. – značajnost razlika, p - nivo značajnosti razlika

b) Ponašanje

Žrtve su zauzele odbrambeni stav u toku komunikacije sa medijatorom u velikoj većini slučajeva (85,4%), dok je 53,6% imalo izrazito odbrambeni stav (Tabela 2). U poređenju sa žrtvama, prestupnici su značajno ređe imali odbrambeni stav (p<0,005).

Žrtve su u velikoj većini slučajeva (88,1%) pokazale umereno do izrazito samopouzdanje (Tabela 2). U poređenju sa prestupnicima, one su značajno češće samopouzdanje ($p < 0,05$).

Tabela 2: Ponašanje žrtava i prestupnika i značajnost razlika

PONAŠANJE	Strane	Stepen prisutnosti ponašanja u %				Σ u %	χ ²	df	Značaj.
		Slabo	Umereno	Izrazito	Ne znam				
Odbrambeni stav	Ž*	6 14,6%	13 31,8%	22 53,6%	0 0,0%	41 100%	11,206	2	p<0,005
	P	14 33,3%	20 47,6%	8 19,0%	0 0,0%	42 100%			
Samopouzdanje	Ž	5 11,9%	21 52,4%	15 35,7%	0 0,0%	41 100%	6,936	2	p<0,05
	P	12 28,6%	24 57,1%	6 14,3%	0 0,0%	42 100%			
Agresivnost	Ž	31 76,2%	9 21,4%	1 2,4%	0 0,0%	41 100%	0,350	2	p<0,975
	P	30 71,4%	9 21,4%	2 4,8%	1 2,4%	42 100%			

*Ž - žrtve; P- prestupnici; Σ- suma, χ²- hi kvadrat test, df -stepeni slobode, Značaj. - značajnost razlika, p - nivo značajnosti razlika

Agresivno i antisocijalno ponašanje je bilo prisutno u istoj meri i kod žrtava i kod prestupnika. Umereno agresivno ponašanje je pokazala oko petina i žrtava i prestupnika (21,4%), a izrazito agresivno ponašanje - jedna žrtva (2,4%) i dva prestupnika (4,8%); razlike između žrtava i prestupnika praktično ne postoje ($p < 0,975$). Rizik od fizičkog nasilja tokom posredovanja je procenjen kod jednog prestupnika (2,4%), dok za dve žrtve (4,9%) nije moglo da se proceni da li ovaj rizik postoji. Na pitanje u upitniku da li antisocijalno ponašanje može da ometa posredovanje, medijatori su potvrdno odgovorili za podjednak procenat žrtava (9,8%; N=4) i prestupnika (9,5%; N=4).

Medijatori nisu procenili ni za jednu žrtvu da bi pijanstvo, upotreba droga, rasizam, seksizam ili teškoće u korišćenju jezika mogli da otežaju posredovanje. Sa druge strane, za neke prestupnike je konstatovano da bi mogli da ometaju posredovanje svojim rasizmom (4,8%; N=2) i izazivačkim ponašanjem (2,4%; N=1).

Potrebe žrtava i prestupnika u odnosu na prestup

Potrebe žrtava su veoma slične potrebama prestupnika. Sve žrtve (100%) i skoro svi prestupnici (95,2%) su izrazili potrebu za reparacijom (nadoknadom) štete koju je žrtva pretrpela, dok su svi prestupnici (100%) i skoro sve žrtve (97,6%) izrazili potrebu za postizanjem sporazuma sa drugom stranom u sukobu. Želju da znaju više o drugoj strani iskazalo je oko tri četvrtine i žrtava (73,2%) i prestupnika (76,2%). Potrebu za pravnim zastupnikom nije imala ni jedna žrtva niti prestupnik. Potrebu za upućivanjem u druge službe su imali u sličnom procentu i žrtve (12,2%) i prestupnici (14,3%). Žrtve (4,9) i prestupnici su upućivani u savetovalište (9,5%), žrtve i u bolnice (7,3%), a prestupnici i u centar za socijalni rad (4,5%). Specijalne potrebe vezane za pol, uzrast, nacionalnost ili onesposobljenost nisu uočene ni kod jednog prestupnika, ali su primećene kod tri žrtve (7,3%). Medijatori nisu dali dodatne podatke o prirodi ovih potreba.

Spremnost žrtava i prestupnika za medijaciju

Spremnost žrtava i prestupnika za medijaciju je procenjena na osnovu njihovog stava prema retribuciji i posredovanju i na osnovu procene njihove podobnosti za medijaciju od strane medijatora.

a) Odnos prema retribuciji i posredovanju

Tabela 3: Odnos prema retribuciji i posredovanju/reparaciji i značajnost razlika

Stav	Strana	Stepen prisutnosti stava			Σ	χ ²	df	Značaj.
		Slabo	Umereno	Izrazito				
Prihvatanje retribucije – kažnjavanja	Ž*	19 46,3%	18 43,9%	4 9,8%	41 100%	15,588	2	p<0,001
	P	5 11,9%	21 50,0%	16 38,1%	42 100%			
Otvorenost za posredovanje – reparaciju	Ž	1 2,4%	4 9,8%	36 87,8%	41 100%	0,100	2	p=1,00
	P	1 2,4%	5 11,9%	36 85,7%	42 100%			

*Ž - žrtve; P- prestupnici; Σ- suma, χ²- hi kvadrat test, df -stepeni slobode, Značaj. – značajnost razlika, p - nivo značajnosti razlika

U upitniku se posebno procenjivao odnos prema retribuciji, a posebno odnos prema posredovanju-reparaciji. Žrtve su u 53,7% slučajeva bile pozitivne prema ideji retribucije – kažnjavanja, kao načina rešavanja povrede nastale prestupom, od čega je njih 9,8% prema ovome imalo izrazito pozitivan stav (Tabela 3). Prestupnici su značajno češće od žrtava prihvatili kažnjavanje ($p < 0,001$): njih 88,1% je bilo pozitivno prema kažnjavanju, a 38,1% je izrazito prihvatilo ovaj način društvene reakcije. Skoro sve žrtve i prestupnici su iskazali otvorenost za ideju posredovanja/reparacije kao načina rešavanja povrede nastale prestupom, od kojih je većina bila izrazito pozitivna, a razlike između njih nisu postojale.

Svi prestupnici (100%) i skoro sve žrtve (97,6%) su prihatile saradnju sa timom za posredovanje (Tabela 4). Ipak, 17,1% žrtava i 16,7% prestupnika nije bilo otvoreno za kontakte sa drugom stranom u sporu.

Tabela 4: Stav prema posredovanju i kontaktima sa drugom stranom

Stav	Strana	Odgovor			Suma
		Da	Ne	Ne znam	
Otvorenost za buduće kontakte sa drugom stranom	Žrtve	33 80,5%	7 17,1%	1 2,4%	41 100%
	Prestupnici	35 83,3%	7 16,7%	0 0,0%	42 100%
Prihvatanje tima za posredovanje	Žrtve	40 97,6%	0 0,0%	1 2,4%	41 100%
	Prestupnici	42 100%	0 0,0%	0 0,0%	42 100%

b) Podobnost za medijaciju

Medijatori su procenili da su svi prestupnici i žrtve bili mentalno i fizički spremni za posredovanje i da su svi prestupnici bili i emocionalno spremni, dok za jednu žrtvu (2,4%) nisu mogli da procene da li je emocionalno spremna.

Medijatori su na osnovu rezultata na celom upitniku procenili da nema ograničavajućih faktora kod žrtava za primenu medijacije i da pogodnost žrtava za direktnu komunikaciju postoji u svim slučajevima, osim u jednom, za koji nisu mogli da procene ovu pogodnost. Međutim, kod prestupnika su se pokazale neke ograde. Za 23,8% prestupnika je konstatovano da postoji rizik od disbalansa moći između strana u sukobu, mada nije naznačeno da li se

radi o većoj moći žrtve ili prestupnika. Dva prestupnika (4,8%) nisu prihvatila odgovornost za prestup, a za jednog (2,4%) medijatori nisu mogli da procene da li prihvata ovu odgovornost ili ne.

Diskusija

Osećanja, ponašanja, potrebe i stavovi žrtava i prestupnika su procenjivana od strane treće osobe – medijatora. Ovaj pristup daje veću objektivnost u proceni ponašanja, ali postoji i veća verovatnoća greške procenjivača prilikom procene osećanja nego kod samoprocene, jer se radi o proceni unutrašnjih stanja, koja se ne zasniva na objektivnim, već na subjektivnim kriterijumima. Pouzdanost procene smanjuje i to što je podatke prikupljalo 17 medijatora, koji mogu imati različite unutrašnje kriterijume za stepen prisutnosti osećanja. Subjektivnost procene donekle ublažava primenjeni postupak postizanja saglasnosti između dva medijatora prilikom procene jedne osobe.

Uzorak nije reprezentativan već je prigodan, ali je struktura uzorka u skladu sa podacima iz drugih izvora. Podatak da su prestupnici i žrtve većinom adolescentnog uzrasta, a prestupi lakšeg tipa je u skladu sa praksom MŽP, koja se najčešće primenjuje upravo kod mladih prestupnika i za lakše prestupe (Miers, Willemsens, 2004), kao i sa nalazima istraživanja po kojima su tuče i krađe najčešći delikti adolescenata (Patterson i dr., 1992, Rutter i dr., 1998), a njihove žrtve najčešće njihovi vršnjaci (Rutter i dr., 1998). Polna raspodela ispitanika je u skladu sa populacijskim merama. U Srbiji je 2002. godine u adolescentnom uzrastu bilo malo više stanovništva muškog pola (Republički zavod za statistiku, 2008: 9), dok je 2006. godine bilo 95,3% maloletnih prestupnika muškog pola (Republički zavod za statistiku, 2008: 45). S obzirom da je škola najčešće mesto sukoba, ne čudi što su upravo škole najčešće upućivale slučajeve na medijaciju, pa tek onda nadležni u prekršajnom i krivično-pravnom sistemu. Podatak da žrtve retko same traže MŽP sugeriše da je potrebno da im informacije o postojanju i mogućnostima MŽP budu dostupnije. Nedostatak upućivanja slučajeve na medijaciju od strane tužilaštva ne iznenađuje. Naime, u vreme prikupljanja prikazanih podataka, Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005, čl. 5-8, čl. 14), koji je otvorio mogućnost realizacije vaspitnog naloga i posebnih obaveza poravnanja sa oštećenim, još nije stupio ili je tek stupio na snagu

(1. januara 2006. godine), dok podzakonska regulativa za primenu vaspitnih naloga do danas nije doneta.

Visoko prisustvo snažnih negativnih osećanja kod žrtava koje je izrazitije nego kod prestupnika je u skladu sa nalazima drugih autora (Libman, Hrnčić, 2007). Nešto manja izraženost frustracije, straha i bespomoćnosti kod žrtava delom se može objasniti time što se radilo o lakšim krivičnim delima, a delom i osećanjem krivice, konstatovanim kod čak trećine žrtava. Naime, osećanje krivice kod žrtava kriminala, sa jedne strane, možemo da tumačimo time što ono ima funkciju održavanja iluzije kontrole nad sopstvenim životom. Ako postoji krivica žrtve, postoji i mogućnost njenog uticaja na to da se kriminal ne desi, čime se smanjuje osećanje bespomoćnosti, straha i frustracije. Sa druge strane, osećanje krivice žrtava u ovom uzorku može da bude delom i odraz realne krivice za prestup. Dalja analiza sporazuma koje su naši ispitanici postigli tokom MŽP pokazuje da su u 17,1% slučajeva oni uključivali uzajamno izvinjenje i žrtve i prestupnika (rad u pripremi). Medijatori su svedočili (u usmenoj komunikaciji) da je do uzajamnih izvinjenja najčešće dolazilo prilikom tuča, u kojima postoji uzajamna odgovornost i prestupnika i žrtve i za međusobne povrede. Da u nekim slučajevima i kod žrtve postoji odgovornost za prestup sugerše i podatak da je nekolicina prestupnika uključena u postupak medijacije iako nisu prihvatili odgovornost za prestup, kao i podjednako prisustvo agresivnosti i antisocijalnog ponašanja i kod žrtava i kod prestupnika.

Dobijeni nalazi jasno pokazuju da prestupi ostavljaju negativan trag i na osećanja mladih prestupnika. Visoku prisutnost osećanja krivice, straha, bespomoćnosti i frustracije i nešto nižu prisutnost osećanja povređenosti i ljutnje možemo da tumačimo kao reakciju na često veoma stresnu situaciju prestupa i na povredu žrtve, ali i kao reakciju na povredu u slučajevima uzajamnog povređivanja žrtve i prestupnika. Nešto izrazitija prisutnost osećanja straha i bespomoćnosti kod prestupnika nego kod žrtava, sugerše da ova osećanja nisu toliko vezana za povredu tokom prestupa, koliko za reakciju na krivično delo, kako od strane zajednice (kažnjavanje, marginalizacija i stigmatizacija prestupnika) tako i od strane samog prestupnika (o čemu svedoči osećanje krivice i pozitivan stav prestupnika prema kažnjavanju nađen kod većine prestupnika). U prilog ovom tumačenju ide i značajno niže samopouzdanje prestupnika nego žrtava. Na potrebu prestupnika da razreši sukob nastao prestupom ukazuje i to što su oni značajno ređe od žrtava pokazivali odbrambeni stav u odnosu na prestup.

Navedena negativna osećanja ukazuju na potrebu i žrtava i prestupnika za akcijom koja će ih neutralisati ili ublažiti, što potvrđuju nalazi o potrebama žrtava i prestupnika. One su bile vrlo slične i u skladu sa Zehr-ovim analizama (potreba za reparacijom, potreba da se zna više o drugoj strani) (Zehr, 2002). Nalazi sugerišu značaj restorativnog pristupa, koji izlazi u susret ovim potrebama. Visoka otvorenost za medijaciju koju su ispitanici pokazali, takođe ukazuje na relevantnost posredovanja u rešavanju prestupa, ali i na kompetencije medijatora da prikažu prednosti posredovanja i podstaknu poverenje strana za ovaj postupak. O veštinama medijatora svedoči i to što su svi ispitanici na kraju prihvatili direktnu medijaciju, iako je na osnovu procene Upitnikom za prvu procenu, oko šestina njih bila protiv kontakata sa drugom stranom.

Interesantno je da su medijatori pozitivno procenili podobnost za direktnu medijaciju kod svih prikazanih slučajeva, uprkos tome što su se kod nekih ispitanika pokazali rizici za uspešnu medijaciju (neuravnoteženost moći, antisocijalno ponašanje, rasizam...), kao i to da je za neke prestupnike procenjeno da ne prihvataju odgovornost za prestup. Da su medijatori ipak napravili dobru procenu ukazuje to što su medijacije zaista realizovane i sporazum postignut. Kvalitetna prva procena značajno pomaže u pripremi medijatora za postupak medijacije koja uključuje i planiranje načina prevazilaženja postojećih rizika.

Zaključak

Dobijeni nalazi su dali brojne detalje o osećanjima, ponašanjima, potrebama i stavovima žrtava i prestupnika. Žrtve, kao što je i očekivano, imaju izrazitija negativna osećanja u odnosu na prestup od prestupnika. Međutim, ostali nalazi razbijaju neke stereotipe o stranama u prestupu. Visoka prisutnost umerenih i izrazitih negativnih osećanja i kod prestupnika, skoro istovetne potrebe i žrtava i prestupnika u odnosu na prevazilaženje prestupa (za komunikacijom, reparacijom i postizanjem sporazuma sa drugom stranom), kao i slučajevi u kojima su granice između žrtve i prestupnika nejasne, ukazuju na to da, ne samo žrtve, već i prestupnici, imaju potrebu da zacele povredu načinjenu prestupom. Nalazi idu u prilog restorativnom pristupu, koji izlazi u susret navedenim potrebama učesnika prestupa.

Ipak, podaci su dobijeni na visoko selekcionisanom uzorku i na osnovu subjektivne procene brojnih, mada obučanih procenjivača, što ograničava

njihovu generalizaciju. Oni daju samo smernice za dalja istraživanja u ovoj oblasti. Potpunije podatke bi dalo istraživanje koje bi uključilo samoprocenu žrtava i prestupnika. Istraživanja žrtava i prestupnika registrovanih prestupa i anonimna istraživanja opšte populacije, koja bi obuhvatila žrtve i prestupnike ne samo registrovanih, već i neregistrovanih prestupa, dala bi jasniju sliku njihovih osećanja, ponašanja i potreba. Istraživanja koja bi obuhvatila i osobe koje nisu prihvatile ponudenu MŽP, nisu završile započetu MŽP ili su završile MŽP bez postignutog dogovora, dala bi kompletniju sliku o odnosu učesnika prema ovom postupku.

Primena restorativne pravde je u našoj zemlji još uvek u povoju. Dokumentovanje njenih efekata daje podsticaj široj primeni i otvara mogućnost da dobrobiti ovog pristupa koristi veći broj i žrtava i prestupnika.

Literatura

Hrnčić, J. (2007) Projekat „Šansa deci za promenu“ – inicijativa za reformu maloletničkog pravosuđa u Srbiji. U: L. Kron (ur.) *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 371-382.

Hrnčić, J., Rajić, T., Džamonja Ignjatović, T. (2014) Restorativna pravda i njena primena u Srbiji. U: T. Džamonja Ignjatović (ur), *Medijacija: koncepti i konteksti*, drugo izdanje. Beograd: Društvo psihologa Srbije, u štampi.

Latimer, J., Dowden, C., Muise, D. (2001) *The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta Analysis*. Canada: Department of Justice Research and Statistic Division.

Libman, M., Hrnčić, J (2007) *Priručnik za specijalističku obuku u veštinama medijacije između oštećenog i maloletnog učinioca*. Beograd: Centar za medijaciju.

McCold, P. (2003) A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing. U: L. Walgrave (ur.) *Repositioning Restorative Justice*, Devon: Willan Publishing, str. 67–120.

Miers, D., Willemsens, J. (ur.) (2004) *Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries*. Belgium, Leuven: European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice.

Morris, A., Maxwell, G. (2001) Implementing Restorative Justice: What Works? U: A. Morris, G. Maxwell (ur.) *Restorative Justice for Juveniles*, Oxford: Hart Publishing, str. 267–281.

Patterson, G. R., Reid, J. R., Dishion, T. J. (1992) *A Social Interactional Approach. Vol. 4. Antisocial Boys*. Eugene: Castalia Publishing Company.

Quill, D., Wynne, J. (eds.) (1993) *Victim Offender Mediation Handbook*. West Yorkshire: West Yorkshire Probation Service & Save the Children.

Republički zavod za statistiku (2008) *Žene i muškarci u Srbiji*. Beograd, Republički zavod za statistiku.

Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998) *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Ness, D. W., Strong, K. H. (1997) *Restoring Justice*. Cincinnati: Anderson Publishing Co.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005). *Službeni glasnik Republike Srbije*, vol. 61, br. 85, str. 99-123.

Zehr, H. (2002) *The Little Book of Restorative Justice*, USA: Intercourse.

JASNA HRNČIĆ

TATJANA RAJIĆ

Victims' relation towards the offence and victim-offender mediation

The paper analyse relation of victims toward the offence and their readiness for victim-offender mediation (VOM). Aims were analysis of feelings, behaviours and needs of victims regarding the offence, as well as and analysis of readiness of victims for VOM. 17 mediators assessed 41 victims and 42 offenders, participants of 41 VOM by Assessment Visit Check List (Quill, Wynne, 1993). Victims showed strong feelings of bitterness, anger and grievance more frequently than offenders, while offenders showed feeling of guilt more frequently than victims. Victims had higher defensive attitude and self-confidence then offenders. Almost all victims and offenders needed reparation and agreement with the other party. Most of them wanted to know more about the other party in conflict and were opened to contacts with him. The results were discussed in relation to current knowledge.

Key words: victims' feelings, victims' behaviour, victims' needs, readiness for mediation, comparison with offenders.